

Experiències

Frankfurt 2007: la literatura catalana vista amb ulls alemanys

Autor

Carles Torner
Institut Ramon Llull

L'article fa balanç de diversos aspectes de la Fira de Frankfurt en relació amb la llengua catalana: d'una banda, la política de traduccions; de l'altra, l'elaboració del programa literari i el diàleg com a eix vertebrador. Finalment, es presenta una síntesi valorativa.

Una política de suport a les traduccions de literatura catalana

La política de suport a les traduccions de l'Institut Ramon Llull

Les traduccions són un vehicle insubstituïble de relació entre diversos móns literaris, i la literatura catalana moderna ho sap bé perquè s'ha construït, entre altres aspectes, a partir d'un gran esforç de traducció, des dels clàssics grecs i llatins fins als més contemporanis dels autors. Tanmateix, en el context actual de les relacions en el mercat editorial internacional, els protagonistes de les quals són òbviament els escriptors, els traductors, les agències literàries i els editors, esdevenen necessàries —així ho han entès gairebé tots els països europeus— polítiques públiques de suport a la traducció.

L'Institut Ramon Llull (IRL) té la missió de promoure la traducció de la literatura catalana arreu del món, i Frankfurt 2007 ha estat una confirmació de la política de traduccions duta a terme des de la nostra fundació. Tot i que al llarg dels anys aquesta política ha anat ampliant el seu abast, els seus socis, els seus instruments i el seu pressupost, el plantejament inicial ha demostrat —amb l'elevat nombre de traduccions assolit gràcies a la presència a la fira com a convidats d'honor— que era encertat.

Aquesta política de traduccions es basa en una definició clara de la posició que ocupa l'IRL en el teixit de relacions que vinculen els autors i les seves obres, les editorials i les agències literàries catalanes, d'una banda, i els traductors del català a d'altres llengües i les editorials estrangeres, de l'altra. Abandonant qualsevol plantejament dirigista que volgués triar quins autors han de ser traduïts i encarregar-ne la traducció, l'IRL ha desplegat una política de suport als editors i traductors estrangers, als autors catalans i a la promoció dels seus llibres de caire universal. La clau de volta d'aquesta actuació és la confiança. Hem anat creant, amb el pas dels anys, una relació de confiança amb una extensa xarxa d'editorials estrangeres. I hem aconseguit, també, la confiança dels autors catalans, i dels seus editors i agents literaris, que saben que tenen el suport que oferim a la seva projecció a l'estranger. Una posició no dirigista i universal, doncs: des del 2005, totes les peticions de subvenció rebudes de part d'editorials estrangeres —fossin autors clàssics o contemporanis; o bé narradors, poetes, assagistes, dramaturgs o autors de tots els camps del pensament i la recerca, o bé obres d'autors de qualsevol de les àrees del domini lingüístic català— han rebut una resposta afirmativa de l'IRL. Sense excepció.

Abans d'arribar a la situació actual, al llarg dels breus cinc anys de vida de l'IRL, hi ha hagut una ampliació de l'abast de les polítiques de traducció: de la narrativa i poesia inicials a tots els gèneres,

incloent-hi l'assaig, el pensament, el teatre i la literatura infantil i juvenil. També s'han multiplicat els socis de l'IRL, que són fonamentalment els editors i els traductors estrangers: gràcies a una presència activa en un nombre creixent de fires del llibre (en el període 2005-2007, hem estat presents a les de Londres, Leipzig, París, Torí, Madrid, Praga, Bolonya, Salònica, Frankfurt, Gotemburg i Guadalajara) i a les missions d'editors estrangers que viatjaren a Catalunya el 2007, l'àrea d'Humanitats i Ciència de l'IRL manté actualment reunions i correspondència amb gairebé quatre-centes editorials d'arreu del món. També s'han diversificat els instruments de suport a la traducció: a la inicial subvenció a les traduccions hem pogut afegir una subvenció —importantíssima per als editors estrangers perquè els llibres tinguin una bona recepció en els seus països— per a la promoció dels llibres un cop traduïts i publicats (gires d'escriptors, sessions d'estudi, dossiers en revistes literàries, lectures públiques, etc.). A més a més, hem posat en peu, en col·laboració amb la Institució de les Lletres Catalanes, seminaris de traductors a Catalunya (des del 2006 n'hi ha hagut dels traductors a múltiples llengües de Jaume Cabré, Quim Monzó, Carme Riera, Baltasar Porcel i Mercè Rodoreda); també n'hem fet a l'estranger (el primer sobre les traduccions a l'alemany, celebrat a Munic el 2006), i, des del 2007, hem creat una oferta de residència a Catalunya per a traductors en col·laboració amb la Universitat Autònoma de Barcelona, durant la qual reben assessorament especialitzat per millorar la qualitat de la traducció en curs.

Per poder dur a terme aquesta diversificació de les actuacions de l'IRL en els diversos fronts de la traducció, ha augmentat molt considerablement el pressupost global d'aquestes subvencions (dels 185.000 euros del 2003 als 497.000 del 2007).

Aquesta política de traduccions, en fi, ha estat dissenyada i contrastada per l'IRL en un marc europeu. En efecte, l'IRL forma part d'una xarxa europea d'institucions de projecció exterior de les literatures nacionals: Literature Across Frontiers; a la llum de l'experiència dels finlandesos, els txecs, els holandesos, els croats, els portuguesos, els gal·lesos i d'altres, doncs, avaluem i millorem les nostres iniciatives.

Les traduccions per a Frankfurt 2007

Tot i que el nombre creixent de traduccions arreu del món en anys recents ho anunciava, l'esforç immens fet pels editors alemanys per a la cita de Frankfurt 2007 ha estat la millor confirmació de l'encert d'aquesta manera de fer. Frankfurt, també, ha donat una excepcional visibilitat a un treball lent, pacient, sovint poc visible —de la mateixa manera que és poc visible la tasca del traductor— rere cadascun dels títols d'escriptors catalans traduïts.

El balanç de les traduccions publicades a Alemanya és molt satisfactori. Segons les dades de la fira del llibre de Frankfurt i de l'IRL, s'han publicat, entre el març i l'octubre del 2007, 53 obres de la literatura catalana traduïdes a l'alemany, que inclouen quatre antologies i cinc reedicions, en 29 editorials, a més de cinc audiollibres.

Tres obres impressionants —tant per la seva vàlua literària com pel que representen d'anys de treball de traducció— han vist la llum per a Frankfurt: *Fèlix o el llibre de les meravelles* de Ramon Llull, *Tirant lo Blanc* (edició completa, en tres volums) de Joanot Martorell i la *Poesia completa* de Salvador Espriu (també en tres volums).

Entre els clàssics, els editors alemanys han publicat *Solitud* de Víctor Català, el *Quadern Gris*, les *Històries del mar* i *El carrer estret* de Josep Pla, *Quanta, quanta guerra* de Mercè Rodoreda (a més de la reedició en butxaca de *La Plaça del Diamant*), *Vida privada* de Josep Maria de Sagarra, *Bearn o la sala de les nines* de Llorenç Villalonga i *L'ou de la serp* d'Eugeni Xammar. També *L'àmbit de tots els àmbits & Després de tot* de Miquel Martí i Pol i *Mar i cel* d'Àngel Guimerà.

Pel que fa als autors vius, en poesia s'han publicat *Els miralls* i *L'espai desert* de Pere Gimferrer, *Joana i altres poemes* de Joan Margarit, *El silenci* de Carles Duarte, *El tren de Bagdad* de Manuel Forcano, *Unsichtbare Begleiter* d'Ambrosi Carrion, així com dues antologies: *Antologia poètica* en edició d'Axel Sanjosé i Ursula Haeusgen i la reedició d'una *Antologia* de Johannes Hösle.

En narrativa, *Pedra de tartera* de Maria Barbal, *Les veus del Pamano* de Jaume Cabré, *Tots els contes* de Quim Monzó, *August i Gustau* de Josep M. Fonalleras, *Animals tristos* de Jordi Puntí, *L'estiu de l'anglès* de Carme Riera, *La ciutat invisible* d'Emili Rosales, *Tota la vida*, d'Ada Castells, *Pandora al Congo* d'Albert Sánchez Piñol i *Un crim imperfecte* de Teresa Solana. S'han reeditat *El Jardí dels Set Crepuscles* de Miquel de Palol, *Flors negres per a Michael Roddick*, de Daniel Vázquez Sallés i *La pell freda* d'Albert Sánchez Piñol, i també una *Antologia* de Quim Monzó.

També han vist la llum dues antologies de narrativa breu: *Benvinguts a Catalunya. Un viatge de descoberta literària*, a cura de Jaume Subirana, i *Crossing Barcelona*, a cura d'Hanna Grzimek.

Pel que fa a la narrativa infantil i juvenil, s'han traduït a l'alemany *El clan de la lloba* de Maite Carranza i *La dent, el mitjó i el gos de l'astronauta* d'Antoni Lozano.

En teatre, *Trànsits* de Carles Batlle i *A la Toscana* de Sergi Belbel.

En l'apartat de no-ficció, *Tor* de Carles Porta, i en assaig, *L'art de saber escoltar* de Francesc Torralba.

Finalment, en una mateixa col·lecció de l'editorial Valentia, sense participació de l'IRL i amb uns plantejaments diferents pel que fa a la política de traduccions, l'Institut d'Estudis Baleàrics ha subvencionat la traducció de *Cap al cel* de Pau Faner, *Llunes i escarbats* d'Antoni Vidal Ferrando, *Un cor massa madur* de Guillem Frontera, *Orient, Occident: dues històries d'amor* de Maria de la Pau Janer, *Brennende Gärten* de Gabriel Janer Manila, *Joana E.* de Maria Antònia Oliver, *La ciutat dels espies indefensos* de Rosa Planas, *Difunts sota els ametllers en flor* de Baltasar Porcel, *L'avinguda de la fosca* d'Antoni Serra i *Terra seca* d'Antònia Vicens.

Cinc obres han estat també publicades en format d'audiollibre, fet que és un indicador de popularitat dels autors: *Pedra de tartera* de Maria Barbal, *Les veus del Pamano* de Jaume Cabré, *Pandora al Congo* d'Albert Sánchez Piñol, *El clan de la lloba* de Maite Carranza i *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell.

L'anàlisi de les traduccions publicades apunta un balanç positiu. El nombre de traduccions és alt. En comparació amb altres convidats d'honor, les traduccions de literatura catalana han superat les de països com Portugal (1997), amb 46 traduccions, i el nombre es compara més que dignament amb els convidats d'honor dels últims anys (món àrab, Corea, l'Índia). Hi ha, a més a més, un repartiment equilibrat dels autors clàssics i els contemporanis: s'han traduït 14 obres d'autors clàssics i 39 d'autors contemporanis.

L'elaboració del programa literari

El punt de vista alemany i les compensacions del programa literari

Sens dubte, el país que acollia la cultura catalana ha participat de manera activa en la definició del programa literari: els especialistes alemanys en literatura catalana que al llarg d'anys han fet conèixer les nostres lletres, els lectors, els traductors i els editors, els crítics i els antòlegs, tots plegats han participat en el projecte triant, traduint, interpretant, editant: com en qualsevol relació intercultural, Alemanya també ha definit la cultura catalana des del seu punt de vista múltiple.

Si bé el primer vector del programa era fer visible el cabal de noves traduccions a l'alemany, el programa literari i acadèmic ha vetllat perquè hi fossin presents aspectes de la literatura catalana que el mercat editorial no havia aconseguit amb la mateixa força. En l'àmbit de la poesia, per exemple, el recital que obria la programació a la Literaturhaus de Frankfurt era un homenatge a Salvador Espriu, en què es presentava la traducció de la seva poesia completa. La cloenda d'aquella programació, en canvi, era un homenatge a Joan Vinyoli, figura cabdal de la poesia catalana del segle xx, traductor de Rilke i germanòfil, i encara no prou traduït a Alemanya. Ambdós van tenir una sala plena de gom a gom de públic alemany. O, pel que fa als gèneres, tot i que a Frankfurt es van poder presentar obres d'assaig i pensament, diversos programes han posat de relleu l'assaig

i la recerca a Catalunya més enllà de les traduccions fetes (el col·loqui sobre la recepció de la filosofia de l'Escola de Frankfurt a Catalunya a l'Institut d'Estudis Socials de Frankfurt; l'edició i presentació de la revista «Transfer» en col·laboració amb la xarxa de revistes catalanes de cultura i pensament; la reedició de *Katalonien – Kultur der Moderne* i la jornada de debats entorn del llibre a la Universitat de Tubinga; la recerca i edició del llibre *Carrers de frontera*, amb la participació de més de cent quaranta especialistes de la recepció en la cultura catalana de les lletres alemanyes; el simposi de catalanística de Berlín; les jornades sobre multilingüisme a la Universitat d'Hamburg; el simposi internacional *Cap a una Europa oberta: les societats europees, vers noves identitats* a l'ajuntament de Frankfurt, amb intervencions dels presidents Pujol i Maragall, i un homenatge a la periodista russa Anna Politkòvskaia en el primer aniversari del seu assassinat).

També, el programa literari ha vetllat per la presència d'autors de tot el domini lingüístic, amb la participació d'escriptors del Rosselló, la Franja d'Aragó, Andorra, les Balears, el País Valencià i Catalunya. De manera molt visible, aquesta diversitat va estructurar els projectes d'intercanvi d'escriptors catalans i alemanys *GeoGraphia* (amb actes a Alemanya i Àustria i a Barcelona, Girona, València i Palma) i *Contraban de versos*.

La participació dels escriptors en el programa literari

La resposta general dels escriptors ha estat molt positiva. Tots els que tenien una obra traduïda el 2007 per una editorial alemanya han participat en el programa, sense excepció. És cert que mitja dotzena d'escriptors van refusar la invitació de l'IRL a participar en les taules rodones que havien de tenir lloc a Frankfurt (tot i que dos d'ells van acceptar de ser-hi presents a través de les entrevistes filmades que formaven part de l'exposició central). Ara bé, el programa literari va poder aixecar-se com un edifici ben bastit gràcies a una implicació molt forta dels escriptors que participaren en el programa (alguns dels quals van haver de viatjar dues i tres vegades a Alemanya, amb itineraris d'una setmana o més per fer lectures en diverses ciutats), i també una implicació molt important de molts autors, estudiosos i traductors que participaren de Catalunya estant en els actes (molt especialment els curadors, el comitè científic i els autors que construïren en el temps rècord d'un any el llibre *Carrers de Frontera*). L'avaluació del que s'ha aconseguit a Frankfurt queda coixa sense intentar, si més no, enunciar la qualitat de moltes intervencions ben preparades, la generositat en el diàleg amb el públic, la complicitat entre autors i traductors, la disponibilitat per dedicar temps al viatge, les entrevistes, les lectures, els debats.

En canvi, el refús de participar en els actes de la fira de Frankfurt d'alguns escriptors catalans en llengua castellana, que havien estat convidats a participar en taules rodones sobre «Barcelona com a ciutat literària» o en d'altres, va amputar el programa literari d'una de les seves dimensions i va tenir un ressò important a la premsa catalana, espanyola i alemanya.

Una arquitectura institucional a la mesura del programa literari

El programa literari va poder disposar des de l'inici de l'assessorament i la col·laboració de la Institució de les Lletres Catalanes (ILC), especialment valuosa en els projectes d'intercanvi entre escriptors catalans i alemanys, perquè ha estat la ILC qui ha organitzat amb l'IRL els actes a Catalunya. A través de la ILC, també, les associacions d'escriptors (AELC, PEN català, ACEC) i altres membres de la seva junta i el seu consell assessor han estat informades regularment del desenvolupament del programa, cosa que va permetre recollir propostes i crear el consens necessari entorn del programa.

Un cop el programa literari definit i començat a desplegar per Alemanya, van començar a donar fruits els esforços de la direcció de l'IRL, del Govern andorrà, del Govern balear i de l'IEB, de diversos ajuntaments (Perpinyà, Alguer, Gandia, Sueca, Morella) per donar visibilitat i representació institucional a un programa literari que —en continuïtat ininterrompuda amb la missió de l'IRL des de la seva fundació— incloïa autors de tot el domini lingüístic català.

El diàleg com a eix vertebrador de la projecció exterior en cultura

L'IRL ha desenvolupat per a Frankfurt quatre programes ambiciosos per anar més enllà d'una mera exposició de la literatura catalana i poder mostrar, en profunditat, els vincles entre les lletres alemanyes i catalanes, així com els reptes conjunts que ambdues literatures tenen a escala internacional. Es tracta d'una política de projecció exterior de la literatura que evita l'autocentrament per buscar, en canvi, el diàleg intercultural. Els quatre programes responen a diverses dimensions del diàleg entre literatures: diàleg entre escriptors i itinerari pels paisatges literaris de l'altre país; traducció poètica recíproca; estudi aprofundit de la relació entre les lletres alemanyes i catalanes durant els darrers cent cinquanta anys, i anàlisi del context internacional de la traducció literària i de com afecta alemanys i catalans.

GeoGraphia

En associació amb la xarxa de les cases de literatura alemanyes, es van establir tres parelles d'autors: Enric Sòria i Katja Lange-Müller, Jordi Puntí i Michael Ebmeyer, Carme Riera i Keto von Waberer. Donant contingut al títol «GeoGraphia-Paisatges literaris», els autors alemanys es desplaçaren als paisatges que apareixen en l'obra dels autors catalans, amb lectures i debats públics a València, Barcelona, Girona i Palma, per després viatjar als paisatges literaris dels autors alemanys, amb lectures i debats a Berlín, Hamburg, Leipzig, Stuttgart, Salzburg i Munic. L'itinerari de totes tres parelles acabà a Frankfurt, on exposaren el que havien descobert en el diàleg i els paisatges literaris de l'altre. Josep Maria Fonalleras hi participà com a moderador de la parella Puntí-Ebmeyer a Barcelona, Girona i Stuttgart, i féu també el discurs de cloenda del cicle a Frankfurt.

L'IRL, la ILC, el Goethe Institut i la xarxa de les Literaturhäuser —les quatre entitats que s'associaren per a aquest projecte— han valorat molt positivament el programa: pels vincles establerts entre els autors i el seguiment del programa al seu web; per la bona rebuda del públic i la nodrida assistència als actes —sales plenes de gom a gom a València, Salzburg o Frankfurt—, i per la fluïdesa d'una col·laboració entre institucions catalanes i alemanyes que tindrà continuïtat.

Contraban de versos

En associació amb Literaturwerkstatt Berlin, del 5 a 9 d'octubre, els dies immediatament previs a la fira de Frankfurt, els poetes Narcís Comadira, Anna Montero i Arnau Pons traduiren Harald Hartung, Brigitte Oleshinski i Armin Senser, i recíprocament. Tots sis poetes tenien prestigi com a traductors de poesia, i treballaren amb un mediador que assegurava la traducció català-alemany en tots dos sentits. Després d'una lectura pública a Berlín el 9 de d'octubre, es desplaçaren a Frankfurt, on van fer una presentació de les traduccions fetes durant el seminari.

Els poetes valoraren molt positivament la feina de traducció recíproca duta a terme, en un projecte valuós perquè és l'inici d'una col·laboració a llarg termini amb Literaturwerkstatt Berlín: a partir del 2007, poetes catalans seran traduïts a l'alemany i inclosos al portal internacional de poesia lyrikline.org, i poetes presents en aquest portal seran traduïts al català.

Carrers de frontera

A cura d'Arnau Pons i Simona Skrabec, i amb l'assessorament d'un consell científic format per Feliu Formosa, Ricard Torrents, Josep Murgades, Lluís Solà, Ramon Farrés, Manuel Carbonell i Joan Fontcuberta, amb l'assessorament de Manuel Guerrero del KRTU, al llarg d'un any es produí un volum dedicat a mostrar i avaluar l'intercanvi entre les cultures alemanya i catalana al llarg dels últims cent cinquanta anys.

El llibre, a partir d'un mosaic de 105 articles en 463 pàgines, conté en embrió debats importantíssims a l'actualitat i forma un tapís magnífic de les relacions entre les lletres catalanes i alemanyes. Constitueix ja un punt de referència pel que fa a la concepció de la projecció cultural

internacional entesa com a diàleg —així ho reconeixen bons especialistes. La capacitat de produir en un temps rècord un llibre d'una tan alta qualitat diu molt de bé de la capacitat de presència dels autors catalans en la projecció de la seva cultura a Europa i arreu.

Ser (traduït) o no ser

En el període 2005-2007, a partir d'un encàrrec de l'IRL al PEN americà —amb el suport de l'associació d'escriptors PEN Internacional i també del PEN català—, s'ha elaborat un informe sobre la traducció literària a escala internacional. S'hi constata que el principal repte per a totes les literatures europees és la traducció a l'anglès (una llengua els parlants de la qual perceben com la llengua de la globalització, tot i que es compta entre les llengües que menys tradueixen arreu del món; no compleix, doncs, la funció de llengua pont). S'hi fan sis estudis de cas de la utilitat de les polítiques de la traducció i d'iniciatives diverses per promoure l'intercanvi literari (entre els quals Alemanya i Catalunya). Se'n deriva un catàleg de bones pràctiques en polítiques de traducció.

L'informe final va ser presentat —en versió catalana, alemanya i anglesa— al Centre de Traductors de la fira de Frankfurt. En el debat participaren representants d'algunes revistes i institucions, tant d'Anglaterra com dels Estats Units, dedicades a la promoció de la traducció literària vers l'anglès, i s'hi anunciaren diverses presentacions de l'informe arreu d'Europa i els Estats Units durant el 2008.

En col·laboració amb la ILC, l'informe sobre la situació de la traducció en el marc de la literatura catalana, elaborat per Carme Arenas i Simona Skrabec, va ser publicat amb el títol *La literatura catalana en el context de la globalització* i va ser presentat a les jornades «La tasca del traductor al segle XXI», organitzades per Ramon Farrés i la ILC al febrer del 2007.

En síntesi

L'avaluació positiva que fem del programa literari i acadèmic desenvolupat a Alemanya entre l'octubre del 2006 i l'octubre del 2007, amb motiu que la cultura catalana fos la convidada d'honor a la fira del llibre de Frankfurt del 2007, es basa en tres raons:

- a) Per l'elevat nombre, el ventall ampli d'autors i la qualitat de les traduccions a l'alemany, que han inserit del tot el programa en els mecanismes editorials i de promoció literària de la cultura alemanya. Aquest èxit és degut a la suma dels esforços d'editors, traductors, agents, amb el suport del sector públic a través de l'Institut Ramon Llull. Gràcies als textos traduïts, els autors catalans han estat presents en els principals esdeveniments literaris del 2007 a Alemanya, les seves lectures arreu del país i a Frankfurt han obtingut una magnífica resposta del públic i el ressò de ressenyes i crítiques a la premsa ha estat elevat i ha subratllat amb èmfasi la qualitat literària de les obres traduïdes. Molts milers d'alemanys han descobert una literatura europea que no coneixien —i ho han fet com a lectors. Sabem per l'experiència d'altres països convidats a Frankfurt que l'elevat nombre de lectors alemanys anuncia traduccions a diverses llengües centreuropees, escandinaves i d'arreu del món.
- b) Perquè ha confirmat la política de traduccions de l'IRL, donant un protagonisme únic a la literatura catalana en la fira de llibres més important del món —política que tindrà, doncs, continuïtat en els propers anys com a instrument de projecció internacional de la literatura catalana i dels seus autors. Tot i que les peticions fetes per editors d'arreu (a la fira de Frankfurt i durant les setmanes posteriors a la fira) i les primeres xifres de vendes dels llibres a Alemanya podrien permetre imaginar que Frankfurt 2007 haurà estat un punt d'inflexió pel que fa a la projecció internacional de la literatura catalana, només una avaluació a mitjà i llarg termini ho podrà confirmar. L'èxit de la presència a Frankfurt, tanmateix, ens permet pensar que en el futur es poden continuar combinant amb encert la política de suport a

les traduccions, pensada a llarg termini, amb accions puntuals de visibilitat en els diversos països importants pel que fa a la força del món editorial. La marca «literatura catalana», diuen diversos editors i agents culturals internacionals, s'ha consolidat prou bé a Frankfurt per augmentar-ne fàcilment el ressò.

- c) Perquè ha permès dissenyar amb molta nitidesa un model de projecció internacional de la literatura catalana que té com a fonament el diàleg intercultural —mitjançant quatre grans projectes d'intercanvi que tindran, tots ells, continuïtat. Un model que, a més a més, podria esdevenir un punt de referència per al debat sobre polítiques de projecció cultural internacional, pensat i articulat de Catalunya estant.

